

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Naar een nieuwe verloren generatie?

Welke lessen zijn uit de economische crisis van de jaren '80 te trekken? Toen werd, niet geheel terecht, gesproken van 'een verloren generatie'. Dreigt langdurige werkloosheid opnieuw voor jongeren? Dat hoeft niet, mits de foute remedies uit de jaren tachtig worden vermeden. Dus geen Vut, geen overbodig werk scheppen. Wat wel helpt is een mobieler arbeidsmarkt.

door *Wil Arts*

Emeritus hoogleraar sociologie, universiteit Tilburg.

NU EEN DIEPE EN LANGDURIGE RECESSIE — misschien zelfs depressie — onontkoombaar lijkt, zijn vragen naar de sociale gevolgen van economische crises weer actueel geworden. PvdA-fractievoorzitter Mariëtte Hamer heeft recent een dergelijke vraag op de agenda geplaatst met de uitspraak: 'Voor de naïviteit van de jaren tachtig is geen plaats. We mogen geen verloren generatie laten ontstaan'.¹ Wie nader kennisneemt van de notitie waaruit deze uitspraak is gelicht, komt tot de ontdekking dat de PvdA kennelijk lessen wil trekken uit de economische crisis van de jaren '80.² Dat is lovenswaardig, maar er blijven in de notitie nogal wat vragen onbeantwoord. Is er toen echt wel zoiets als een verloren generatie ontstaan? Zo ja, hoe is die dan ontstaan, of liever: wat waren de sociaaleconomische condities die dat ontstaan hebben bewerkstelligd? Zo nee, wat was er dan aan de hand? Zijn de condities van toen dezelfde als die van thans of zijn er naast overeenkomsten misschien ook verschillen aanwijsbaar? Wat zijn de consequenties van eventuele verschillen voor de toekomstperspectieven van een mogelijk nieuwe verloren generatie? Waren beleidsmakers in de jaren '80 werkelijk zo naïef, en kunnen we het nu echt slimmer aanpakken, zoals in de PvdA-notitie wordt gesteld? Ik zal deze vragen in het vervolg

van deze bijdrage, zo goed als dat in kort bestek mogelijk is, proberen te beantwoorden.

GENERATIETHEORIE

De term ‘verloren generatie’ kwam in het midden van de jaren ’80 op als aanduiding voor jongeren die in het begin van dat decennium bij de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt ‘verloren’ dreigden te gaan, simpelweg omdat er geen banen voor hen waren. Het was vooral de socioloog Henk Becker die probeerde dit fenomeen nader te duiden.³ Daarbij kon hij gebruikmaken van een generatietheorie die hij al eerder had ontwikkeld.⁴ Hij vroeg zich af hoe majeure maatschappelijke gebeurtenissen (trendbreuken, macroschokken) de levenskansen van opeenvolgende geboortecohorten beïnvloeden. Becker stelde dat de levenskansen in ons type samenleving steeds minder samenhangen met de sociale herkomst van mensen (hun toegeschreven status; de stand of klasse waarin ze zijn geboren) en steeds meer van het onderwijs dat ze hebben genoten (hun verworven status; het menselijke kapitaal dat ze hebben opgebouwd). De kansen op onderwijs zouden vandaag de dag vooral afhangen van de historische generatie waartoe men behoort. Vervolgens stelde hij dat generaties ontstaan tijdens de formatieve periode van hun leden, dat wil zeggen zo van hun tiende tot hun vijftiende jaar. In deze periode zijn mensen extra ontvankelijk voor ervaringen (bijvoorbeeld van schaarste of welvaart) en vindt hun socialisatie plaats. Vooral de materiële beperkingen uit de formatieve periode zouden lang doorwerken, net als de socialisatie die ze tijdens die periode hebben ondergaan. Ten slotte meende Becker dat mensen die in hun formatieve periode gezamenlijk trendbreuken hebben meegemaakt niet alleen ervaringen delen, maar ook bepaalde problemen gemeenschappelijk hebben. Daardoor vormen ze niet slechts sociale categorieën, maar zijn ze tevens probleemgemeenschappen, zonder echter noodzakelijkerwijs probleemoplossinggemeenschappen te zijn. De leden van een bepaalde generatie verschillen immers van elkaar omdat sommigen rijkere bronnen kunnen aanboren en succesvollere strategieën zullen volgen om hun levenskansen veilig te stellen dan anderen.

Becker liet zijn theorie uitmonden in een typologie van generaties. De geboortecohorten van 1910-1929 duidde Becker aan als de vooroorlogse generatie, die van 1930-1945 als de stille generatie; de cohorten van 1946-1954 noemde hij de protestgeneratie en die van 1955-1970 de verloren generatie; tot slot kwam dan nog de zogenaamde pragmatische generatie, die van 1970 en later dateert. Wat de verloren generatie betreft, vroeg hij zich af in hoeverre de economische recessie, die zijns inziens van ongeveer 1975

tot 1985 heeft geduurd, de jongeren van toen in de opbouw van hun leven, loopbaan en inkomen heeft geschaad. Hun kans op jeugdwerkloosheid was niet alleen twee tot tweeënhalf keer groter dan die van de protestgeneratie, maar ze werden naar verhouding ook meer getroffen door langdurige werkloosheid (meer dan zes maanden) en moesten vaker van werkkring veranderen. Toch meende Becker in 1997 dat driekwart van de leden van de verloren generatie de opgelopen achterstand inmiddels had ingelopen. Het onderste kwart zou echter de boot in meerdere opzichten hebben gemist. De term verloren generatie zou dus eigenlijk slechts voor deze partiële generatie gelden.

Als Beckers analyse klopt, dan zou de komende diepe en langdurige recessie wel eens kunnen leiden tot een nieuwe verloren (partiële) generatie. Beckers boeken waren bedoeld voor een ruim publiek en hadden met opzet een essayistisch karakter. Dat vergrootte hun toegankelijkheid en populariteit, maar ging wel ten koste van de strakheid van bewijsvoering en empirisch-theoretische onderbouwing.

ECONOMISCHE CRISIS

Wat was er tijdens de vorige economische crisis precies aan de hand? De economisch historicus Jan Luiten van Zanden liet de crisis, die werd gekenmerkt door economische stagnatie en inflatie, wat eerder beginnen dan Becker dat deed, namelijk in 1973.⁵ De oorzaken van deze crisis zocht hij in enkele 'exogene' schokken die een einde maakten aan een lange periode van hoogconjunctuur. De belangrijkste schokken waren de ineensstorting van het systeem van vaste wisselkoersen in 1971 en de inflatiegolf van 1968-1973, die uitliep op de oliecrisis van 1973. Eerst nam daardoor het vertrouwen in de economie af en vervolgens zakten eind 1973 de koersen op de aandelenmarkten. Daarna, in 1974 en 1975, daalden zowel de productie als de reële inkomens in alle oESO-landen. Dit was de eerste 'echte' recessie in deze crisisperiode. Een tweede wereldwijde recessie volgde in de jaren 1981 en 1982, mede als gevolg van de tweede oliecrisis in 1979. In de andere jaren van deze economische crisis vond wel economische groei plaats, maar in een veel lager tempo dan in de jaren '60 en het begin van de jaren '70. De belangrijkste verschillen met de nieuwe crisis zijn dat de externe schok nu het instorten van het Amerikaanse financiële systeem was en dat deflatie in plaats van inflatie dreigt. Daarmee heeft de huidige crisis meer gemeen met die van de jaren 1930 dan die van de jaren '70 en '80.

De ontwikkeling van de Nederlandse economie in de periode 1973-1985 week op een aantal punten af van die van de rest van Europa. Nederland doorstond de eerste crisisjaren relatief goed, terwijl na 1979 de Nederland-

se economie in negatieve zin opviel. De relatief goede beginjaren waren te danken aan het expansieve beleid van het kabinet-Den Uyl (1973-1977), dat de nadruk legde op een stimulering van de publieke bestedingen (werkgelegenheidsprojecten, industriebeleid voor bedrijven in nood) en private bestedingen (verhoging minimumloon en uitkeringen). Door dit conjunctureel gezien succesvolle beleid werden de structurele problemen echter vergroot. In het begin van de jaren '80 hadden het steeds verder oplopende begrotingstekort en de steeds slechter wordende internationale concurrentiepositie zodanig ernstige vormen aangenomen dat men niet kon ontkomen aan draconische bezuinigingsprogramma's en loonmatiging. Pas met het eerste kabinet-Lubbers (1982-1986) werden deze structurele problemen diepgaand aangepakt. Door de bestedingsbeperking was de economische opleving aanvankelijk zwakker dan in de andere oESO-landen. Pas na 1985 trad er een conjuncturele verbetering op.

WERKLOOSHEID

Becker legde in zijn generatietheorie vooral de nadruk op ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Van Zanden laat zien dat niet alleen de economische groei, maar ook de toename van werkloosheid in Nederland een ander patroon volgde dan in de andere oESO-landen. Hoewel de werkloosheid al vanaf het begin van de crisis toenam, bleef deze tot 1979 betrekkelijk laag (minder dan 4% van de beroepsbevolking). Tussen 1979 en 1983 — de jaren van de tweede oliecrisis — nam deze niet alleen razendsnel toe, maar ook nog eens veel sterker dan elders. De werkloosheid steeg in die jaren van 281.000 naar 801.000, om vanaf 1984 — eerder dan in omringende landen — te gaan dalen, om pas aan het eind van de jaren '90 weer onder de 4% terecht te komen. Dit lijkt erop te wijzen dat Becker zijn crisis veeleer vanaf begin 1980 tot eind 1990 had moeten laten lopen. Toen kwam de werkloosheid immers voor het eerst weer op het niveau van 1980. Maar dat is misschien wat te snel gedacht; het ging Becker immers vooral om de jeugdwerkloosheid.

Als we naar de cijfers voor de jeugd- en totale werkloosheid kijken, dan valt op dat de curven ongeveer hetzelfde verloop laten zien.⁶ Er zijn echter twee belangrijke verschillen. Allereerst steeg de jeugdwerkloosheid bij het begin en daalde deze tegen het einde van de crisis sneller dan de totale werkloosheid. Vervolgens kwam de jeugdwerkloosheid tijdens de crisis geleidelijk aan op een substantieel hoger niveau te liggen dan de totale werkloosheid. Zo was op het dieptepunt van de tweede 'echte' recessie (1984) 12% van de afhankelijke beroepsbevolking werkloos, terwijl de jeugdwerkloosheid 25% bedroeg. Zo bezien was het niet zo gek van Becker om het begin

van de economische crisis in 1975 te leggen, maar rond 1985 — zijn gekozen eindpunt — was het probleem van de jeugdwerkloosheid nog steeds zeer

Tijdens de vorige crisis nam ook het arbeidsaanbod sterk toe. Nu gaat dat juist sterk afnemen

ernstig. Pas jaren later werd weer het relatief lage niveau van voor 1975 gehaald.

Het verschil met nu is, dat tijdens de vorige crisis niet alleen de vraag naar arbeid afnam, maar dat ook het aanbod sterk toenam, vooral door toetreding van gehuw-

de vrouwen tot de arbeidsmarkt. Nu gaat het aanbod juist sterk afnemen omdat de babyboomers massaal met pensioen gaan. De overeenkomst is dat de jeugdwerkloosheid thans, net als toen, eerder en sterker stijgt dan de totale werkloosheid.

THEORETISCHE EN METHODOLOGISCHE BEZWAREN

Er schort, zoals opgemerkt, ook iets aan Beckers bewijsvoering en empirisch-theoretische onderbouwing. De methodoloog Jacques Hagens heeft Becker wat dit betreft streng terechtgewezen.⁷ Hagens maakt er geen bezwaar tegen dat verscheidene geboortecohorten gemakshalve worden samengevoegd tot generaties en al evenmin dat er aansprekende etiketten op worden geplakt. Tenminste, zolang die etiketten echt als etiketten worden gebruikt, dat wil zeggen als een handige manier om een complexe werkelijkheid verkort weer te geven. Etikettering gaat zijns inziens echter veel te ver als de indruk wordt gewekt — en dat doet Becker — dat alleen hiermee al theoretisch inzicht wordt geboden. Generaties zijn echter theoretisch lege begrippen, net als cohorten, en schreeuwen daarom om nadere invulling. Beckers invulling bestaat eruit dat hij suggereert dat een macroschok die een bepaalde generatie ondergaat haast allesoverheersend is voor de levensloop van de geboortecohorten die hij ertoe rekent. Empirisch klopt dat niet. Degenen die Becker tot een bepaalde generatie rekent, maken immers niet slechts één macroschok mee, maar ondergaan daarnaast een onafzienbare veelheid van persoonlijke, lokale en (inter)nationale gebeurtenissen vanuit een zeer grote diversiteit van sociale posities. Al deze gebeurtenissen en posities zullen in mindere of meerdere mate hun levenskansen beïnvloeden.

Een tweede bezwaar dat Hagens aandraagt, is dat Becker de sociale gevolgen van gebeurtenissen interpreteert als generatie-effecten. Theoretisch gezien kunnen die gevolgen echter niet alleen cohort-, maar ook leeftijd- of periode-effecten zijn of een combinatie van deze drie. Op ons

geval toegepast, is het via een momentopname onmogelijk uit te maken of de slechte arbeidsmarktkansen van bepaalde mensen op een bepaald moment nu te wijten zijn aan de economische crisis die ze in een eerdere fase van hun levensloop hebben meegemaakt, aan hun ouder worden of aan de sociaaleconomische omstandigheden van het moment zelf. Om die drie factoren te ontrafelen moet men over longitudinale gegevens beschikken, wat wil zeggen dat men in staat moet zijn de mensen die men onderzoekt door de tijd te volgen. Men moet met andere woorden over onderzoeksgegevens beschikken die informatie bevatten over de levensgebeurtenissen die mensen uit verschillende geboortecohorten, in bepaalde leeftijdsfasen tijdens verschillende historische perioden hebben ondergaan.

En dan nog is het niet eenvoudig greep te krijgen op de elkaar overlappende effecten. Gelukkig hebben methodologen hiervoor een specifiek analysemodel ontwikkeld. Helaas blijkt het zelfs met dit model statistisch niet mogelijk om cohort-, leeftijd- en periode-effecten tegelijk te schatten. Men moet er altijd één constant houden. Dat kan door deze op theoretische gronden uit te sluiten of er in ieder geval voor te controleren. Hoewel Hage-naars dit analysemodel een bot, onhandig instrument noemt dat vooral explorerend kan worden gebruikt om inzicht te krijgen in generatie-effecten, is het zijns inziens verre superieur aan de impressionistische beschouwingen op basis van onsystematische gegevens die Becker aan het vermeende ontstaan van een verloren generatie wijdt.

LITTEKENS

Gelukkig beschikken we inmiddels over meer geavanceerd onderzoek, dat het niet alleen mogelijk maakt leeftijd-, periode- en cohorteffecten enigszins te ontrafelen, maar ook te bezien of er in de jaren '70 en '80 zo-

iets als een verloren generatie is ontstaan. Ruud Luijkx en Maarten Wolbers stapelden in hun onderzoek een vijftal enquêtes, afgenomen in de periode 1992-2003, die retrospectieve vragen bevatten over de arbeidsloopbaan van ondervraagden die in de jaren '50, '60, '70 of '80 het onderwijs hebben verlaten.⁸ Ze controleerden

Door het niet-werkzaam zijn in het begin van het arbeidzame leven vormen zich littekens die de kans op werk later negatief beïnvloeden

voor periode-effecten. Wat bleek? Hoe langer men in de eerste drie jaar na het verlaten van het onderwijs niet werkte, des groter de kans dat men in een latere periode van vijftien jaar ook zonder werk zat.⁹ De onderzoekers

concludeerden hieruit dat door niet-werkzaam te zijn in het begin van het arbeidzame leven zich kennelijk littekens vormen die de kansen op betaald werk in een later stadium negatief beïnvloeden. Er werd — in tegenstelling tot wat Becker meende — geen bewijs gevonden voor de stelling dat de littekens in de loop van de tijd langzaam vervagen of zelfs helemaal verdwijnen. Ook vonden de onderzoekers geen cohorteffecten. Of men als jongere nu in tijden van hoge of van lage werkloosheid langdurig zonder werk kwam te zitten, maakte kennelijk niet uit. Het is de breuk die in het ontwikkelingsproces van de jeugdige optreedt in de gevoelige fase naar volwassenheid die littekens achterlaat, en niet de door Becker vooronderstelde macroschok.

EEN BEETJE NAÏEF

Wie nog eens terugkijkt naar het beleid dat in de jaren '70 en '80 is gevoerd, kan moeilijk concluderen dat men indertijd naïef was in de zin dat men het probleem van de jeugdwerkloosheid onderschatte.¹⁰ Ieder kabinet uit die jaren besteedde er ruim aandacht aan en deed zijn uiterste best langdurige werkloosheid van jongeren via tijdelijke banen, gemeenschapstaken en onderwijsvoorzieningen te voorkomen. Hooguit was men een beetje naïef over de mogelijkheden die deze maatregelen boden om het probleem systematisch aan te pakken. De maatregelen bleken achteraf maar al te vaak lapmiddelen te zijn die slechts een tijdelijke verlichting van de problematiek boden. Het probleem met blijvende oplossingen was en is dat ze de arbeidspositie van werkloze jongeren weliswaar structureel versterken, maar dat dit ten koste gaat van andere zwakke groepen op de arbeidsmarkt als ouderen, herintredende gehuwde vrouwen en gehandicapten.

Er is echter een troost. De proportioneel hogere werkloosheid onder jongeren wordt bij een weer aantrekkende economie al snel geringer en verdwijnt geheel bij een herstel van volledige werkgelegenheid. Maar dat is natuurlijk een schrale troost voor degenen die in de tussentijd door de economische recessie getroffen worden. Er blijft altijd gevaar dat zij door langdurige werkloosheid wegzinken in ontmoediging en onverschilligheid. Wie vormen dan de kwetsbaarste groep? Als jeugdigen met een hoger scholingspeil noodgedwongen lager geclassificeerde banen gaan aanvaarden, dan zijn het de voortijdige schoolverlaters, de drop-outs, de laagopgeleiden en dergelijke die het kind van de rekening worden.

Als we het thans slimmer willen aanpakken dan toen, dan zullen de overheid en het bedrijfsleven hen, misschien zelfs dwingend, de kans moeten bieden via toegenomen scholingsmogelijkheden en tijdelijke banen een beter opleidingsniveau en een betere beroepskwalificatie te verwerven.

Op die manier wordt ook voor deze categorie enig perspectief gecreëerd. Vormen van werk die afwijken van de standaard (uitzendarbeid, flexibele contracten enzovoort) blijken namelijk geen negatieve gevolgen te hebben voor de latere loopbaan.¹¹

EN NU?

De conclusie luidt dat er tijdens de vorige economische crisis geen verloren generatie is ontstaan. Wel zijn toen door de hoge jeugdwerkloosheid aan vele jongeren schrijnende wonden toegebracht die nog lang zichtbare littekens hebben achtergelaten. Dat er nu weer zoiets te gebeuren staat, lijkt onafwendbaar. Maar dat betekent nog niet dat de geschiedenis zich geheel en al hoeft te herhalen. We kunnen ook, en daarin heeft Mariëtte Hamer gelijk, proberen er lessen uit te trekken. Ik zal me tot twee lessen beperken. De eerste is dat we bij het oplossen van conjuncturele problemen moeten oppassen geen structurele problemen te verergeren en omgekeerd. Zo heeft Paul de Beer een pleidooi gehouden voor het weer van stal halen van de VUT-regelingen uit de jaren '80.¹² Door het vervroegd uitreden van ouderen zou het huidige en komende banenverlies op een minder pijnlijke wijze kunnen worden opgevangen. Als aan zijn roep gehoor wordt gegeven, dan verergert dat de structureel verwachte krapte op de arbeidsmarkt over vijf à tien jaar echter substantieel. We staan dus voor een duivels dilemma. Veel meer dan laveren tussen een conjuncturele Scylla en een structurele Charybdis zit er, ben ik bang, niet in. De tweede les is dat we niet moeten denken veel slimmer te zijn dan men in de jaren '70 en '80 was. Toen plaatsvervangend directeur-generaal voor de arbeidsvoorziening Kruse in 1978 een overzicht van de werkloosheidsbestrijding in de jaren 1930 in handen kreeg, kwam hij met een schok tot de ontdekking dat hetgeen zijn departement met veel inventiviteit en creativiteit probeerde te bedenken, toen al was gedaan. Dat zou ons ook nu wel eens kunnen gebeuren. Ook dat is een weinig opwekkende gedachte.

Zo dreigt deze bijdrage toch nog in mineur te eindigen. Het is tijd voor een positieve noot. Het CBS en de WRR hebben recentelijk onderzoek gedaan naar de lotgevallen van werknemers die tijdens de recentste recessie (2000-2001) hun baan verloren als gevolg van massaontslag bij een groot bedrijf.¹³ Zij werden drie jaar lang gevolgd. Twee van de drie ontslagenen hadden binnen een halfjaar weer werk. Vooral de jongeren onder hen vonden doorgaans snel een nieuwe baan en gingen er vaak zelfs in inkomsten op vooruit. Moeders met jonge kinderen, ouderen en werknemers van niet-westerse herkomst vonden echter moeilijker nieuw werk. Zij ondervonden ook eerder een inkomstendaling. De conclusie van de onderzoekers luidde

dat massaontslag dus niet onvermijdelijk tot massawerkloosheid leidt. Minister Piet Hein Donner (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, CDA) heeft uit deze bevindingen de conclusie getrokken dat we geen werkgelegenheid moeten behouden waar geen werk meer is, maar werkgelegenheid scheppen waarvoor vraag bestaat. Daarom wil hij samen met de sociale partners in een 'crisisteam' een plan uitwerken om de arbeidsmarkt mobieler te maken.¹⁴ Het lijkt het proberen waard. Ondanks de oplopende werkloosheid staan er immers nog veel vacatures open.

Noten

- 1 'PvdA wil in crisistijd scholingsfondsen "leegtrekken"', *de Volkskrant*, 20 december 2008.
- 2 Tweede Kamerfractie PvdA, *Houvast en realisme in onzekere tijd. De PvdA over de arbeidsmarkt*. Den Haag, 19 december 2008.
- 3 Henk Becker, *De toekomst van de Verloren Generatie*. Amsterdam: Meulenhoff, 1997.
- 4 Henk Becker, *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff, 1992.
- 5 Zie hiervoor en voor het volgende Jan Luiten van Zanden en Richard T. Griffith, *Economische geschiedenis van Nederland in de 20e eeuw*. Utrecht: Het Spectrum, 1989; en Jan Luiten van Zanden, *Een klein land in de 20e eeuw. Economische geschiedenis van Nederland 1914-1995*. Utrecht: Het Spectrum, 1997.
- 6 Wiemer Salverda, *Youth unemployment. Dynamics of the Dutch labour market 1955-1988*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1992.
- 7 Jacques A. Hagenaars, 'De Onzichtbare Kleren van de Generaties, of: Show me your true colors', *Mens en maatschappij* 73 (1998), nr. 3, pp. 211-215.
- 8 Ruud Luijkx en Maarten Wolbers, 'The effects of non-employment in early work-life on subsequent employment chances of individuals in the Netherlands', *European Sociological Review*, 2009 (te verschijnen).
- 9 Uit een eerdere studie van R. Layte, H. Levin, J. Hendrickx en I. Bison ('Unemployment and cumulative disadvantage in the labour market', in: D. Gallie en S. Paugam (red.), *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000, pp. 153-174) blijkt dat langdurige jeugdwerkloosheid ook opwaartse mobiliteit belemmert en tot een verhoogde kans leidt terecht te komen in ongeschoolde beroepen.
- 10 Dat is de conclusie die ik trek uit herlezing van artikelen van eigen hand uit de besproken periode: Wil Arts, 'Jeugdwerkloosheid en werkgelegenheidsbeleid', *Economische Statistische Berichten*, 1976, pp. 1102-1105; Wil Arts en Derk Brouwer, 'Jeugdwerkloosheid en onderwijsbeleid', *ESB*, 1978, pp. 880-883; Wil Arts en Koos van Wissen, 'Bestrijding van jeugdwerkloosheid', *ESB*, 1983, pp. 12-15; Wil Arts en Stef Samson, 'Kind van de rekening? De beperkte effectiviteit van jeugdwerkplannen', *ESB*, 1987, pp. 372-374.
- 11 B. Steijn, A. Need en M. Gesthuizen, 'Well begun, half done? Long-term effects of labour market entry in the Netherlands, 1950-2000', *Work, Employment and Society* 20 (2006), pp. 453-472.
- 12 Paul de Beer, 'Recessie komt als geroepen', *NRC Handelsblad*, 18 december 2008.
- 13 Dirk Scheele, Ruben van Gaalen en Johan van Rooijen, *Werk en inkomsten na massaontslag. De zekerheid is niet van de baan*. WRR-verkenning nr. 20. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008.
- 14 'Donner: meer arbeidsmobiliteit. Crisisteam met sociale partners moet zich voorbereiden op ontslag golf', *NRC Handelsblad*, 16 januari 2009.